

АНОТАЦІЯ

Сидоренко Д.В. **Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення судової експертизи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі права за спеціальністю 081 Право. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Україна, Харків, 2025.

Дисертацію присвячено теоретичному аналізу процесуального механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення судової експертизи та визначенню перспектив його удосконалення.

У першому розділі дисертації здійснено загальну характеристику механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. Аналізуючи сутність і форми механізму забезпечення прав учасників кримінального процесу, підтримується позиція, згідно з якою права людини представляють її можливості (економічні, соціальні, духовні, правові тощо), котрі законодавчо закріплені державою, і які особа використовує задля задоволення власних інтересів. Основним у характеристиці прав і свобод людини слід вважати те, що вони мають перебувати під захистом держави й закону. Ефективність використання особою своїх прав і свобод, врешті їх реальність залежать від рівня їх захищеності та гарантованості. Законодавче закріплення певного суб'єктивного права має означати можливість для людини вільно користуватися наданими їй законом благами.

Обґрунтовано думку про те, що засоби забезпечення прав учасників кримінального процесу слід розглядати в якості умов дієвого захисту від незаконного обмеження їх прав. Вони надають можливість уникати слідчих і судових помилок. Забезпечення прав людини не має руйнувати можливостей захисту інтересів суспільства. Разом з цим, захист інтересів суспільства не може перешкоджати можливості захисту інтересів особи.

Пропонується розуміти під механізмом забезпечення прав учасників

кримінального провадження кримінальні процесуальні гарантії прав особи, що регламентовані у чинному законодавстві та реалізуються дізнавачем, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності задля охорони й захисту прав учасників кримінального судочинства.

Стверджується, що механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження можна розглядати як явище правової системи, що включає в себе певні елементи або складові конструкції. Тому для розуміння сутності механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження необхідно розкрити зміст його форм, і відповідно до цього сформулювати комплексне розуміння даного механізму. Необхідність дослідження даного питання полягає у тому, що кожна форма механізму забезпечення прав і свобод особи спрямована на досягнення власної цілі та завдання. Тому лише при сукупному аналізі форм забезпечення можна зрозуміти внутрішню побудову механізму забезпечення прав, та, відповідно, його функціональне призначення.

Наголошується, що формами механізму забезпечення прав учасників кримінального процесу є: створення особами, які здійснюють кримінальне провадження, відповідних умов для реалізації особою власних прав; охорона прав; захист прав.

Сформульовано висновок, згідно з яким механізм реалізації прав особи не можна ототожнювати із механізмом забезпечення прав. Однією з цілей механізму забезпечення прав учасника кримінального провадження є надання можливостей особі належно здійснити надані їй права, а не визначити, яким чином вона буде ними користуватися та розпоряджатися.

Констатується, що під охороною прав і свобод людини слід розуміти діяльність, що спрямована на попередження та недопущення порушень прав і свобод кожного учасника кримінального провадження. Основними видами даної діяльності є надання правової допомоги захисником, процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням, судовий контроль.

Обґрунтовано позицію, згідно з якою поняття «охорона прав» й «захист прав» слід розмежовувати, оскільки вони направлені на досягнення різних цілей та відрізняються способами використання. Охорона прав та свобод людини спрямована на попередження та недопущення порушень прав і свобод кожного учасника кримінального провадження. Захист прав здійснюється при порушенні прав, погрозі порушення, або при перешкоді їх здійсненню. Не можна ототожнювати ці різнопланові категорії, оскільки «охорона прав» в юридичному сенсі означає статичний стан норм права, що спрямований безпосередньо на попередження порушень прав учасників кримінального провадження. Порушення цих прав веде до динамічного стану реалізації права на захист. Тобто, до захисту прав громадяни вимушені звертатися лише тоді, коли порушені їх права чи інтереси, що охороняються законом.

Підтримується думка про те, що захист прав учасників кримінального провадження – це діяльність, яка полягає у недопущенні порушень прав особи (у разі погрози порушення прав чи при перешкоді їх здійсненню), або у формі відновлення порушених прав, що направлена на повну реабілітацію прав особи, відшкодування їй завданої шкоди, а також притягнення винної особи до юридичної відповідальності.

Виокремлено структурні елементи механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. У цьому контексті стверджується, що кожний учасник кримінального провадження має як загальний (конституційний) статус, що характеризує його положення як громадянина держави так і галузевий (кримінальний процесуальний) статус – статус особи як учасника кримінального провадження (статус потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, цивільного позивача, цивільного відповідача).

Сформульовано твердження, згідно з яким до структурних елементів механізму забезпечення прав учасників кримінального процесу слід віднести: об'єкт забезпечення, яким виступають права учасників кримінального судочинства; суб'єкти забезпечення, тобто дізнавач, слідчий, прокурор,

слідчий суддя, суд; зміст забезпечення, тобто діяльність вищевказаних суб'єктів щодо забезпечення прав учасників кримінального процесу.

У другому розділі дисертації визначено правову сутність судової експертизи у кримінальному процесі. Підтримується позиція, згідно з якою при визначенні спеціальних знань слід враховувати не лише їх сутність, але й службову роль у системі кримінального судочинства, тісний зв'язок із теорією та практикою доказування, а саме з правилами збирання, перевірки та оцінки доказів. Обсяг правових знань, які повинні визнаватися спеціальними для слідчого, прокурора і суду, визначається обсягом знань, які не є професійними для зазначених суб'єктів.

Сформульовано висновок, згідно з яким під спеціальними знаннями у кримінальному провадженні слід розуміти знання в різних галузях, що отримані в результаті спеціальної підготовки чи досвіду та використовуються з метою отримання доказової інформації. Спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві є виключно знання неправового характеру. Правові ж знання є професійними знаннями для дізнавача, слідчого, прокурора, судді.

Стверджується, що процесуальними формами використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві є: 1. Залучення спеціаліста, перекладача, педагога, психолога, судово-медичного експерта, лікаря. 2. Залучення експерта. 3. Витребування висновків ревізій та актів перевірок. 4. Допит обізнаних свідків та експертів. 5. Консультації та роз'яснення спеціаліста.

Проаналізовано точки зору науковців щодо визначення ознак судової експертизи. Стверджується, що змістом судової експертизи є комплексне проведення процесуальних (залучення експерта до кримінального провадження, отримання зразків для експертизи тощо) та дослідницьких (вивчення експертом об'єктів і матеріалів, аналіз і порівняння їх якостей, ознак тощо) дій.

Визначено поняття судової експертизи. Під нею розуміється процес дослідження об'єктів та явищ, що виконується експертом з використанням спеціальних знань за залученням стороною кримінального провадження або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту чи судом, результати якого формулюються в висновку експерта. Останній є самостійним процесуальним джерелом доказів.

У третьому розділі дисертації досліджено механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення судової експертизи. Обґрунтовано висновок, згідно з яким за ініціативою сторони захисту судовий експерт може бути залучений до участі у кримінальному провадженні наступними способами: 1. Самостійне залучення експерта на договірних умовах для проведення експертизи. 2. Залучення експерта слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту. 3. Залучення експерта шляхом ініціювання проведення судової експертизи перед стороною обвинувачення.

Стверджується, що, враховуючи вимоги КПК України щодо необхідності забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення процесуальних дій, процесуальні можливості стосовно способів залучення судового експерта стороною захисту до участі у кримінальному процесі мають бути роз'яснені стороною обвинувачення та судом.

Зазначається, що усі учасники кримінального провадження, які зацікавлені у його вирішенні, повинні мати рівні процесуальні можливості для відстоювання своїх прав та законних інтересів.

Зроблено висновок, згідно з яким на даний час потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач можуть бути суб'єктами ініціації залучення експерта до участі у кримінальному провадженні лише у випадку подання стороні обвинувачення відповідного клопотання.

Потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу пропонується надати право самостійно залучати експертів на договірних

умовах для проведення експертизи. У КПК України доцільно також регламентувати можливість звернення вищевказаних учасників кримінального провадження до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи, як це передбачено в КПК України стосовно сторони захисту.

Констатується наявність труднощів у ході відбирання зразків для проведення експертизи стороною захисту, якщо вона звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Сторона захисту у даному випадку може не володіти спеціальними знаннями щодо особливостей відбору таких зразків. Разом з цим, вона не наділена владними повноваженнями для примусового виконання зазначеної дії.

Ключові слова: права і свободи людини, кримінальне провадження, права учасників кримінального провадження, механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження, спеціальні знання, судова експертиза, досудове розслідування, докази.

SUMMARY

Sydorenko Dm.V. Ensuring the rights of participants in criminal proceedings during forensic examination. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 Law. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ukraine, Kharkiv, 2025.

The dissertation is devoted to the theoretical analysis of the procedural mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings during forensic examination and determining the prospects for its improvement.

The first chapter of the dissertation provides a general description of the mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings. Analyzing the essence and forms of the mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings, the author supports the position that human rights represent human capabilities (economic, social, spiritual, legal, etc.) which are legally enshrined by the State and which a person uses to satisfy his/her own interests. The main characteristic of human rights and freedoms is that they should be protected by the state and the law. The effectiveness of a person's use of his or her rights and freedoms, and ultimately their reality, depend on the level of their protection and guarantee. Legislative consolidation of a certain subjective right should mean that a person can freely use the benefits provided by law.

The author substantiates the view that the means of ensuring the rights of participants to criminal proceedings should be considered as a condition precedent to protection against unlawful restriction of their rights. They make it possible to avoid investigative and judicial errors. Ensuring human rights should not destroy the ability to protect the interests of society. At the same time, the protection of the interests of society cannot prevent the protection of the interests of an individual.

The author suggests that the mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings should be understood as criminal procedural

guarantees of individual rights regulated by current legislation and implemented by an investigator, an investigator, a prosecutor, an investigating judge, and a court in the course of criminal procedural activities with a view to protecting and defending the rights of participants to criminal proceedings.

It is argued that the mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings can be viewed as a phenomenon of the legal system which includes certain elements or components of the structure. Therefore, in order to understand the essence of the mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings, it is necessary to reveal the content of its forms, and accordingly, to formulate a comprehensive understanding of this mechanism. The need to study this issue lies in the fact that each form of the mechanism for ensuring the rights and freedoms of a person is aimed at achieving its own goal and task. Therefore, it is only through a comprehensive analysis of the forms of enforcement that one can understand the internal structure of the mechanism for ensuring rights and, accordingly, its functional purpose.

The author emphasizes that the forms of the mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings are as follows: creation of appropriate conditions for the exercise of rights by persons conducting criminal proceedings; protection of rights; and defense of rights.

The author comes to the conclusion that the mechanism for realization of individual rights cannot be equated with the mechanism for ensuring rights. One of the purposes of the mechanism for ensuring the rights of a participant in criminal proceedings is to enable a person to properly exercise the rights granted to him/her, and not to determine how he/she will use and dispose of them.

It is noted that protection of human rights and freedoms should be understood as activities aimed at preventing and preventing violations of the rights and freedoms of each participant to criminal proceedings. The main types of this activity are the provision of legal aid by a defense counsel, procedural guidance of the prosecutor during the pre-trial investigation and judicial control.

The author substantiates the position that the concepts of “protection of rights” and “protection of rights” should be distinguished, since they are aimed at achieving different goals and differ in the ways they are used. The protection of human rights and freedoms is aimed at preventing and preventing violations of the rights and freedoms of each participant to criminal proceedings. The protection of rights is carried out in case of violation of rights, threat of violation, or obstruction of their exercise. These diverse categories cannot be equated, since “protection of rights” in the legal sense means a static state of legal norms aimed directly at preventing violations of the rights of participants in criminal proceedings. Violation of these rights leads to a dynamic state of realization of the right to defense. That is, citizens are forced to seek protection of their rights only when their rights or interests protected by law are violated.

The author supports the view that protection of the rights of participants to criminal proceedings is an activity which consists in preventing violations of a person's rights (in case of a threat of violation of rights or in case of obstruction of their exercise), or in the form of restoration of violated rights aimed at full rehabilitation of a person's rights, compensation for damage caused to him/her, and also at bringing the perpetrator to legal liability.

The author identifies the structural elements of the mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings. In this context, it is argued that each participant to criminal proceedings has both a general (constitutional) status which characterizes his/her position as a citizen of the State and a sectoral (criminal procedure) status – the status of a person as a participant to criminal proceedings (status of a victim, suspect, accused, civil plaintiff, civil defendant).

The author formulates the statement according to which the structural elements of the mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings should include: the object of ensuring, which is the rights of participants to criminal proceedings; subjects of ensuring, i.e., an investigator, an investigator, a prosecutor, an investigating judge, and a court; and the content of

ensuring, i.e., the activities of the above-mentioned subjects to ensure the rights of participants to criminal proceedings.

The second section of the dissertation defines the legal essence of forensic examination in criminal proceedings. The author supports the position that when defining special knowledge, one should take into account not only its essence, but also its official role in the criminal justice system, and its close connection with the theory and practice of proof, namely, the rules of collection, verification and evaluation of evidence. The scope of legal knowledge which should be recognized as special for investigators, prosecutors and courts is determined by the scope of knowledge which is not professional for these subjects

The author concludes that special knowledge in criminal proceedings should be understood as knowledge in various fields obtained as a result of special training or experience and used for the purpose of obtaining evidentiary information. Special knowledge in criminal proceedings is exclusively knowledge of a non-legal nature. Legal knowledge is the professional knowledge of an inquirer, investigator, prosecutor, and judge.

It is argued that the procedural forms of the use of specialized knowledge in criminal proceedings are: 1. Involvement of a specialist. 2. Involvement of an expert. 3. Participation of a forensic expert or doctor in the examination of a person. 4. Requesting and receiving audit reports and inspection reports.

The author analyzes the views of scholars on the definition of forensic examination features. It is argued that the content of forensic examination is a comprehensive conduct of procedural (involvement of an expert in criminal proceedings, obtaining samples for examination, etc.) and organizational (examination by an expert of objects and materials, analysis and comparison of their qualities, features, etc.) actions.

The concept of forensic examination is defined. It is understood as the process of studying objects and phenomena performed by an expert using special knowledge with the involvement of a party to criminal proceedings or an investigating judge at the request of the defense or the court, the results of which

are formulated in the expert's opinion. The latter is an independent procedural source of evidence.

The third chapter of the dissertation examines the mechanism of ensuring the rights of participants to criminal proceedings during forensic examination. The author comes to the conclusion that at the initiative of the defense, a forensic expert may be involved in criminal proceedings in the following ways: 1. Independent engagement of an expert on contractual terms to conduct an examination. 2. Involvement of an expert by an investigating judge, court at the request of the defense. 3. Involvement of an expert by initiating a forensic examination before the prosecution.

It is argued that, given the requirements of the CPC of Ukraine regarding the need to ensure the rights of participants to criminal proceedings during procedural actions, the procedural possibilities regarding the ways in which the defense can engage a forensic expert to participate in criminal proceedings should be explained by the prosecution and the court.

It is noted that all participants to criminal proceedings who are interested in its resolution should have equal procedural opportunities to assert their rights and legitimate interests.

The author concludes that currently, a victim, a civil plaintiff, and a civil defendant may initiate the involvement of an expert in criminal proceedings only if the prosecution submits a relevant motion.

It is proposed to grant the victim, civil plaintiff, and civil defendant the right to independently engage experts on contractual terms to conduct an expert examination. The CPC of Ukraine should also regulate the possibility for the above-mentioned participants in criminal proceedings to apply to the investigating judge with a request for an expert examination, as provided for in the CPC of Ukraine in relation to the defense.

It is noted that there are difficulties in taking samples for examination by the defense, if it has applied for an examination or at the request of which the examination is appointed by the investigating judge. The defense in this case may

not have special knowledge of the specifics of taking such samples. At the same time, it does not have the authority to enforce this action.

Keywords: human rights, criminal proceedings, rights of participants to criminal proceedings, mechanism for ensuring the rights of participants to criminal proceedings, specialized knowledge, forensic examination, pre-trial investigation, evidence.